

Pastva krajině sluší aneb Proč potřebujeme vrátit hospodářská zvířata do běžné krajiny

Ještě před několika generacemi patřilo cinkání zvonců ke zvukům naší krajiny stejně přirozeně jako zpěv skřivana. Kolektivizace ho téměř umlčela: ovce a kozy dostaly nálepku chudoby, koně jako přežitek starého hospodaření vystřídaly traktory coby symbol socialistického pokroku a krásy jsme zahnali za zdi velkokapacitních kravínů. Z krajiny tak nezmizela jen stáda, ale také okus, sešlap, trus a neustálý pohyb zvířat – síly, které ji po staletí utvářely. Dnes znovu zjišťujeme, že krajině pastva nejen sluší, ale že ji na mnoha místech potřebuje.

Domácích zvířat nechováme málo, ale z velké části krajiny prakticky zmizela. Chov se přesunul do stájí a na produktivní, snadno obhospodařovatelné pastviny. Naopak pasečné stráně, sady, meze, lada, lesní okraje, řídké lesy a další málo výnosné plochy, které dodnes potkáváme třeba na Balkáně a jinde v jižní i střední Evropě, se přestaly pást. Pastva tedy nezmizela – změnilo se její rozmístění, rozsah i způsob, jakým probíhá.

Dřívější stáda se krajinou pohybovala a jednotlivá místa využívala s proměnlivou intenzitou (obr. 1). Současná pastva bývá prostorově uzavřená, dlouhodobě soustředěná na stejné pozemky a přizpůsobená především produkci. Zatímco některé plochy jsou zatěžovány silně, jiné beznadějně zarůstají bez jakéhokoli managementu.

Výsledkem opuštění přitom není povětšinou žádoucí „návrat přírody“. Často do-

chází k degradaci biotopů vlivem hromadění stařiny, převládnutí několika konkurenčně silných druhů, zarůstání křovinami, včetně zániku krátkostébelných plošek i obnažené půdy. S nimi ubývají světlomilné rostliny, bezobratlá a potravní stanoviště ptáků. Ochrana přírody pak složitě a nákladně obnovuje něco, co dříve vznikalo jako běžný vedlejší produkt hospodaření.

Pastva má dvě propojené, ale ne totožné historie. První je evoluční a souvisí s působením velkých volně žijících býložravců. Druhá je kulturní a po tisíciletí ji psala stáda domácího skotu, koní, ovcí, koz a místy také prasat. Domácí zvířata nejsou přesnou náhradou vyhubených nebo ustupivších divokých býložravců a nelze ani tvrdit, že celá Evropa byla odjakživa otevřenou parkovitou krajinou. Podstatné je něco jiného – mnoho organismů je vázáno

1 Poslední dozvuky staré pastevní krajiny. Žena vede krávu a kozu na pastvu, pravděpodobně v 60. letech 20. století. Pastva drobnými chovateli využívala podle momentální dostupnosti sady, obecní draha, meze, příkopy i další malé a málo produktivní plochy.

Každodenní přesouvání zvířat vytvářelo jemnou a proměnlivou krajinnou mozaiku. V době po kolektivizaci však tento způsob hospodaření již rychle ustupoval. Z archivu obce Bukovany u Příbrami

2 Modrásek černoskvřinný (*Phengaris arion*) je typickým motýlem výslunných trávníků udržovaných pastvou. Nízký, rozvolněný porost umožňuje rozvoj mateřidoucek (*Thymus* spp.), živných rostlin housenek, a vytváří vhodné mikroklima pro hostitelské mravence rodu *Myrmica*. Dospělec saje nektar na hadinci obecném (*Echium vulgare*).

na opakovaně narušovaná, osluněná a prostorově proměnlivá stanoviště. Jejich kontinuitu po ústupu velkých divokých býložravců na řadě míst udržovala hospodářská pastva. Druhy květnatých pastvin, lesostepí a světlých lesů by zde tedy nebyly díky dnešní ochranné péči, ale dlouhotrvajícím vlivem člověka na krajinu.

Obecní draha: chudá půda, bohatá příroda

Obecní draha patřila po staletí téměř ke každé vesnici. Dodnes ji v mapách připomínají místní názvy Draha, Dražky, Na Drahách nebo U Obecních drah, které často prozrazují polohu někdejších společných pastvin. Nacházely se především tam, kde se půda nehodila k orbě ani pravidelné seči – na suchých návrších, mělkých a kamenitých půdách, mezi skalními výchozy a balvany, někdy také v mokřadech a na zaplavovaných loukách.

Ovce, kozy i krávy jednotlivých hospodářů se spojovaly do společného stáda, které pásli obecní pastýři, někde označovaný jako slouha a placený obcí. Opakovaná, ale prostorově proměnlivá pastva, spojená s dlouhodobým odnosem živin, zde po staletí udržovala nízké trávníky, obnaženou půdu, roztroušené keře i mokřadní

snížení. Z původně nejméně úrodných pozemků se tak často stávala jedna z druhově nejbohatších a nejkrásnějších míst venkovské krajiny. Po kolektivizaci a ústupu drobného chovu obecní dráha ztratila svůj účel. Mnohá byla zastavěna, zalesněna nebo zarostla – a jejich někdejší existence dnes přežívá už jen v místních názvech.

Pastva není sečení na čtyřech nohách

Zvíře neodstraňuje pouze biomasu. Vybírá si určité rostliny, opakovaně se vrací na oblíbená místa, jiná ponechává vysoká, sešlapem otevírá půdu, okusuje dřeviny, přenáší semena a ukládá trus i moč v nepravidelných ostrůvcích. Vytváří tak proměnlivou mozaiku, kterou sečení plně napodobit nedokáže.

Ekologická hodnota pastvy netvoří jednoduchý protiklad mezi „dobrou ochrannářskou“ a „špatnou produkční“ pastvou. Jde o spojitou škálu. I běžná hospodářská pastva udržuje krajinu otevřenou, omezuje hromadění biomasy a zachovává některé biologické procesy. Produkční pastva, včetně ekologického zemědělství, však nemusí být automaticky příznivá pro biodiverzitu, zejména pro rostliny a hmyz. Rozhoduje intenzita, délka pobytu zvířat, přísun živin, načasování a především prostorová různorodost. Negativa vlivu běžné produkční pastvy zatím vyvažují ochrannářsky zdánlivě malé úspěchy – třeba koloběh trusu s navazujícími potravními společenstvy koprofágů a dalších rozkladačů, jako jsou žížaly, nebo potřeba udržení rozlohy trvalých travních porostů jako nenahraditelné krmné základny zvířat. Stále je zde ale otevřená možnost změn a modifikací – evropské nařízení o obnově přírody aktivně zvedá mnohá témata a současná stáda mohou v budoucnosti při vhodném nasměrování ještě leckde s obnovou přírody pomoci.

Na malých lokalitách typu několika-hektarové rezervace může být výhodou ochrannářské pastvy její přesné prostorové

a časové řízení (obr. 3). Mobilním ohradníkem lze cíleně vypást místa, kde je třeba potlačit konkurenční vegetaci nebo narušit zapojený drn, a současně vynechat plošky s ohroženými druhy v době jejich kvetení, rozmnožování či dozrávání semen. Na několika hektarech tak může správce pohyb zvířat přizpůsobovat vývoji konkrétních druhů téměř s přesností zahradnické péče, aniž by se ztrácely ostatní přínosy pastvy. Vyšší míra lidského řízení zde není nedostatkem, ale hlavní předností tohoto přístupu.

Často kritizovaná (nutno podotknout, že někdy oprávněně, např. ve vztahu k motýlům) ovčí pastva může být velmi užitečná, pokud se správně pohybuje krajinou (obr. 4). S jistou nadsázkou lze říci, že nejlepší ovčí pastva je tam, kde právě neprobíhá. Ovce určitou plochu využijí a poté se

přesunou jinam, takže zůstává prostor pro dorůstání vegetace, kvetení rostlin a dokončení vývoje hmyzu. Zvláště hodnotné je z tohoto pohledu jarní, nebo pozdně podzimní přepasení. Dlouhodobě uzavřené stádo může naopak vytvořit velmi nízký a jednotvárný porost, což ale platí o všech používaných zvířatech.

Výbornými, často nenahraditelnými pastevními zvířaty jsou také koně, oslí a skot, nejlépe v různých kombinacích. Vhodnější bývají odolná, méně prošlechtěná plemena schopná využívat hrubší a méně výživnou vegetaci – u ovcí např. soayská ovce, vřesovka, valaška, šumavka nebo kamerunská ovce. Produkční plemena jsou zpravidla náročnější na kvalitu píce, příkrmování i veterinární péči, ale ani u těchto plemen nelze paušalizovat, velká část hospodářských zvířat se může běžně zimovat a pást

3 a 4 Vemeník dvoulistý (*Platanthera bifolia*) ponechaný těsně za elektrickým ohradníkem (obr. 3). Přesné vedení mobilní ohrady umožňuje vypást okolní konkurenční vegetaci, zatímco kvetoucí rostliny mohou dokončit vývoj a vytvořit semena. Na malých lokalitách patří tato prostorová a časová přesnost k hlavním výhodám ochranné pastvy. Rotační pastva ovcí (4), při níž se střídá krátkodobé vypasení jednotlivých ploch s obdobím klidu, omezuje konkurenčně silné trávy a hromadění stařiny. Vzniká mozaika různě vysokého porostu, v níž mohou kvést a rozmnožovat se i nízké byliny, např. mateřídoušky. Takto udržované květnaté trávníky poskytují potravu a mikrostanoviště širokému spektru hmyzu.

5 Novodobý pastevec se smíšeným stádem ovcí a koz. Dodávka, mobilní ohradníky a přesuny mezi lokalitami umožňují postupně vypást i malé a navzájem oddělené plochy.

Foto Š. Červený

6 Domácí koně při pastvě v řídkém lesním porostu. Spásáním bylinného patra, sešlapem, tvorbou stezek a opakovaným využíváním oblíbených míst pomáhají udržovat světliny a jemnou mozaiku lesa a bezlesí. Snímky O. Sedláčka, pokud není uvedeno jinak

i přes zimu venku a vždy spíše záleží na nastavení jednotlivých chovů než na chovaném plemeni. Odolnost zvířat může dovolit delší až celoroční pobyt venku, a tím i omezit rutinní používání antiparazitik, jejichž rezidua poškozují koprofágní hmyz. Úplné vynechání odčervování ale nemůže být cílem samo o sobě, vhodnější je cílená léčba podle zdravotního stavu a parazitologických rozborů. Obecnou zásadou ochranné pastvy by ale mělo být neodčervovat během pastevní sezony.

Budoucnost pastvy: zpátky do krajiny – i do lesa

Budoucnost pastvy neleží pouze v několika oplocených rezervacích. Vyžaduje změnu organizace venkova – sdílená a komunitní stáda, mobilní pastevecké služby, návrat sezonního přesouvání zvířat a možná i novou podobu profese pastevice (obr. 5). Zvířata by se měla vracet na neprodukční a obtížně udržovatelné plochy – do sadů, na lada, stráně, okraje obcí, do říčních niv, lesních lemů nebo na vhodné části technických a energetických areálů. Návrat domácích zvířat do krajiny přitom není alternativou k přirozené pastvě velkých býložravců neboli trofickému rewildingu, ale jejím nezbytným doplněním (blíže na str. 294–299 této Živy). Na rozsáhlém a souvislém území o stovkách hektarů mohou celoročně žijící koně, zubři nebo zpětně šlechtění praturi rozvinout prostorovou dynamiku, kterou lze jen obtížně řídit pomocí menších hospodářských stád. Na čtyři hektary obecní stráně, do starého sadu nebo malé rezervace však pratury umístit nelze – tam budou mnohem vhodnější ovce, kozy, skot, koně i osli. Rozhodující proto není, která forma pastvy je „přirozenější“, ale která na konkrétním místě nejlépe obnoví potřebné ekologické procesy. Česká krajina potřebuje obojí: velká území s přirozenou pastvou megaherbivorů i návrat pohyblivých stád domácích zvířat do běžné krajinné mozaiky. Nezapomínejme ani na drobné chovatele, kteří se najdou v každé vesnici. I oni se mohou stát správci rezervace na kopci za vesnicí a využít svá zvířata a zkušenosti pro zlepšení stavu naší přírody.

S postupujícím suchem získává pastva další význam. Odstraňuje část suché biomasy, přerušuje souvislou vrstvu jemného paliva a vytváří méně hořlavou mozaiku. Nemůže požárům zabránit, ale může podstatně omezovat podmínky pro jejich rychlé šíření, především v okolí obcí. Odstrašujícím příkladem je Středozemí, kde útlum

pastvy a opouštění venkova vedly k zarůstání rozsáhlých ploch, hromadění hořlavé biomasy a katastrofickým požárům.

Významnou příležitostí je také návrat pastvy do lesa, kterou od r. 2026 umožňuje český lesní zákon. Otevírá se tak prostor pro obnovu světlých pastevních lesů, lesostepí, pařezin a přechodů mezi lesem a bezlesím (obr. 6). Právě tento typ krajiny nám výrazně chybí a je na něj vázána řada ohrožených rostlin, bezobratlých i obratlovců. Omezení hustého podrostu a konkurence dřevin o vodu může zároveň v některých podmínkách zvýšit odolnost stromů vůči suchu. Nemusí jít ale vždy o ochranné počiny. Dnes již naštěstí nebude perzekvován zemědělec, který si do pastevního areálu posunutím plotu připojí hektar svého lesa z důvodu welfare krav. Odměnou za to je nejen drbací místo pro krávy, možnost úkrytu dobytka před sluncem v horkých dnech, ale třeba i dudek hnízdicí v duté třešni na kraji pastevního lesa. Velký potenciál je i v přípravě rozsáhlých holin po kůrovcové kalamitě, kdy herbivoři mohou pro utlumení buřeně, třeba třtiny, nahradit prozatím běžně užívané herbicidy.

Návrat pastvy proto není nostalgickým návratem k minulosti. Minulost není ani vzorem, je jen prožitou zkušeností. Je součástí potřebné proměny krajiny a venkova. Propojuje produkci kvalitních potravin, péči o půdu, ochranu biodiverzity, adaptaci na suchu i prevenci požárů. Není přitom třeba volit mezi domácími stády a přirozenou pastvou velkých býložravců. Potřebujeme obojí – a vedle toho místy také seč, výřez dřevin nebo další cílené zásahy. Potřebujeme lidi, kteří stále mají potřebu a sílu chovat zvířata a využívat krajinu k získávání biomasy pro jejich uživení. Nejdůležitější není název zvoleného přístupu, ale to, zda do krajiny vrací prostorovou proměnlivost a život. Úlohou všech zainteresovaných je propojovat všechny benefity pastvy do funkčního, životaschopného celku.